
Anita Vodišek

UDK 821.163.6.09 Blatnik A.

Šolski center Celje, Poklicna in tehniška elektro in kemijska šola

anitavodisek@hotmail.com

Miran Štuhec

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta

miran.stuhec@uni-mb.si

SUBJEKT V KRATKI PROZI ANDREJA BLATNIKA

Subjekt se v Blatnikovih zbirkah *Šopki za Adama venijo*, *Biografije brezimnih*, *Menjave kož* in *Zakon želje* razvija v smeri od razmišljajočega preko otopelega subjekta v zbirki *Menjave kož* do subjekta pogovarjanja v zadnji zbirki. Pričujoče besedilo umešča Blatnikov postmodernistični subjekt v postmoderno kulturo, ki jo zaznamuje hkraten obstoj večjega števila resnic. V zadnjem času se je sicer pojavilo več izrazov, ki označujejo postmodernistični subjekt, sam razvoj pojmovanja subjekta pa lahko spremljamo od antičnih grških mislecev naprej. Alternativna psihologija 20. stoletja je v pojmovanje postmodernega subjekta vnesla nove interpretacije. Meadov komentator hipnih dogodkov, Foucaultev avtorefleksivni subjekt, Derridajeva paranoidna konstrukcija in Rortyjeve liberalni ironist – vse to je postmodernistični subjekt. Tako, vendar z nekaterimi zadržki, lahko imenujemo tudi Blatnikov subjekt, ki išče besedo, da bi izrazil resnico in se znašel v hitro minljivi, kaotični postmoderni dobi.

0 Razmišljanje o dosedanjih interpretacijah Blatnikovih kratkoproznih zbirk je spodbudilo razpravo, katere namen je ob tem korpusu aktualizirati nekatere psihološke študije o postmodernističnem subjektu, ki so bile do sedaj morebiti manj upoštevane.

1 Postmodernistični subjekt živi v kulturi, ki ni enotna in jo označuje razpadanje na obrobne segmente, lokalne totalitete. Svetu ne vladajo več samo ena avtoriteta, ena resnica in ena ideja, temveč je prišlo do bolj in manj enakovredne razpršenosti različnih avtoritet ter posledično do več resnic, med katerimi mora subjekt izbirati in nazadnje tudi izbrati. Postmoderno kulturo je Grzegorz Dziamski označil kot kulturo izčrpanosti. Ideje, s katerimi smo gradili predstave o svetu, so izgubile svoj pomen in uporabnost. Sedaj nastopi subjekt, ki ni več trden in suveren, ampak se začne mehčati pod težo raznolikosti, enakovrednosti in vzporednosti. Tudi če se subjekt odloči za določeno idejo, pri njej ne vztraja dolgo časa, saj za to nima dovolj energije. Spričo razočaranosti in utrujenosti nima več niti volje, še manj moči, da bi se usmerjal. Postmoderni subjekt je našel novo pot, ki ga bo zanesla po vijugastih cestah življenja in na tej poti, kot ugotavlja Tomo Virk, je odločilen korak razvelja-

vitev avtoritete same avtoritete.¹ Poleg mehčanega subjekta se pojavljajo še številni drugi izrazi, ki označujejo postmodernistični subjekt. Najpogostejši so naslednji: fraktalni subjekt, individuuum, decentralizirani in shizofreni subjekt. Razlage izrazov se v nekaterih odtenkih med sabo razlikujejo, v globini pa imajo skupno pomensko izhodišče. Izraz fraktalni subjekt je vpeljal Jean Baudrillard, razume pa ga kot subjekt, v katerem poteka neskončna diferenciacija. Poleg tega tudi poudarja, da pojmov fraktalni subjekt in individuuum ne smemo enačiti, saj sta to dve povsem različni stvari. Individuum je po naravi manjša enota od subjekta. Subjekt je deljiv, raznolik, individuuum pa predstavlja osnovno, nedeljivo celico subjekta, ki se vpleta v mreže in šele združen z ostalimi člani dobi vrednost. Trdni subjekt izginja, na njegovo mesto pa stopa individuuum. V postmodernej dobi smo priča dvema pojavoma, desubjektivizaciji in individualizaciji posameznika. Individualizacija je ključnega pomena za preživetje v postmodernej dobi. Subjekt oziroma individuuum mora zaupati vase, v svoje sposobnosti in se zase boriti. Jan Swidzinski je dejal »Sodoben človek ne napada sveta, ampak se samo pred njim brani. Brani se pred uničenjem narave, pred brezposelnostjo, inflacijo, cenejšo delovno silo in pred odtujitvijo« (Dziamski 1989: 66).² Subjekt, oropan vere v napredek, svobodo in socialno enakost, se bori za svoje pravice ter ob tem kaže željo po odkritju samega sebe; v odločitvah se kaže njegov izraz in odseva njegova individualnost. Dziamski zatrjuje, da je postmodernistični subjekt prenehal verjeti v modernistično zgodbo posameznikove svobode. Postmoderna je še bolj kot poprej subjekt zvezala s pravili in vsiljenimi vlogami, njegovi dosežki pa so dobili samo še simbolično vrednost. Mit o posameznikovi svobodi se je v tem obdobju izpraznil, prav tako si mora subjekt na novo postaviti lestvico vrednot, v katero bi bilo mogoče verjeti. Dziamski pravi, da to slednje določa meje njegove svobode. Potemtakem lahko sklepamo, da je postmodernej subjekt oblikovalec svoje usode, kolikor mu postmoderna doba dovoljuje. Ob prebiranju literature o postmodernizmu, novem literarnem izrazu, ki je v ZDA nastopil že v šestdesetih letih 20. stoletja, se večinoma izpostavljajo negativne strani postmoderne dobe, v kateri je kot rezultat nastala postmodernistična literatura. Virk tako poudarja, da je postmoderna doba najbolj omogočila subjektu pokazati se kot posameznik, s čimer se večja tudi toleranca v svetu, ki samo spodbuja posameznikovo individualno znanje, ustvarjalnost in intuicijo.

2 Postmoderna doba je prinesla marsikaj novega na različnih področjih človeškega življenja – v tehniki, znanosti, umetnosti, še posebej pa v filozofiji. Tako je v literaturi in filozofiji prinesla pojme »*konec subjekta*«, »*izginotje subjekta*«, »*kriza subjekta*«, »*smrt subjekta*«, »*prazni prostor subjekta*«. Kaj vse to pomeni? Ob prebiranju filozofskih besedil človek spozna, da se pojavljajo zelo nasprotujoče si

¹ Tej trditvi lahko pridamo naslednje razmišljanje. Avtoritete so svojo trdno neomajnost izgubile že prej in ne samo v postmodernej dobi. Razlika pa je ta, da je avtoriteta imela nekoč večjo moč, večji ugled in strahospoštovanje, zaradi česar je samo navidezno ohranjala svojo avtoriteto. Izguba avtoritete same avtoritete ni pojav izključno postmoderne dobe, je pa res, da je v tem času postala indiferentnost subjekta do avtoritet odkrita.

² V izvorniku: »The contemporary man does not attack the world. He only defends himself. He defends against the destruction of the environment, against unemployment, against inflation, cheaper man power, against nuclear threat, and against alienation.« S tem zadnjim lahko razumemo morda odtujitev človeka od svojega bistva.

interpretacije teh izrazov. Med drugim najdemo celo mnenja o neustreznosti in nenatančnosti označevalcev ali pa različne zapletene filozofske razlage. Navedene sintagme na prvi pogled delujejo zlovešče in pomenijo nekaj negativnega, slabega ter obrnjenega v preteklost. Pa vendar filozofi ugotavljajo, da izraz »smrt subjekta« in njemu podobne formulacije ne pomenijo nič tragičnega, negativnega in kvečjemu predstavljajo le še povečano subjektivnost samega subjekta, kar je vse prej kot nekaj slabega. Helmuth Vetter ugotavlja, da se že daljši čas govori o smrti subjekta, sam izraz pa je prerasel okvire navadnega pomena in postal že splošno uporabljena fraza, ki ne zanika obstoja človeka kot subjekta, ampak zanika le posebno razlago človeka. Za začetek pretresa filozofskih pogledov na subjekt pogledjmo genezo samega izraza. Beseda subjekt je prevod grške besede *hypokeimenon*, deležniška tvorba na osnovi glagola *hypokeisthai*, v pomenu ležati spodaj. V *Slovenskem etimološkem slovarju* je navedena naslednja razlaga:

Subjekt: Tujka, prevzeta po zgledu nem. *Subjekt* iz srlat. *subiectum* »subjekt«, izhodiščno »spodaj postavljeno, osnovno«, kar je v srednjem spolu posamostaljeni pretekli trpni deležnik klas. lat. glagola *subicere* »spodaj postaviti, spodaj vreči«, sestavljenega iz lat. *sub* »pod« in *iacere* »vreči«. (Snoj 1997: 628)

V nasprotju s subjektom je objekt tisto, kar je postavljeno pred nečim. V *Slovenskem etimološkem slovarju* najdemo naslednjo razlago:

Objekt: Prevzeto po zgledu nem. *Objekt* iz srlat. *obiectum* »predmet«, izhodiščno »kar je postavljeno, vrženo pred (razumsko/ dojetanje)«, v srednjem spolu posamostaljenega preteklega trpnega deležnika kla. lat. glagola *obicere* »nasproti postaviti, postaviti pred, vreči pred«, ki je sestavljen iz lat. ob »nasproti, pred« in *iacere* »vreči«. (Snoj 1997: 392)

Subjekt je eden temeljnih pojmov, na katerem se je od 14. stoletja naprej vse do danes utemeljila zahodna civilizacija.³ Hotimir Burger je v uvodu knjige *Subjekt i subjektivnost* podal zanimivo zgodovino pojmovanja subjekta, ki jo bomo v naslednjih vrsticah na kratko povzeli zato, da bi dobili nekaj podatkov o filozofskem in psihološkem vidiku pojma.⁴

Ta izraz se je pojavil sicer že pri Aristotelu, vendar je bil večje pozornosti deležen šele v novoveški filozofiji. Po Aristotelovem mnenju ima izraz *hypokeimenon* obrobno mesto, saj označuje le nekaj, kar je vsebovano v neki stvari, torej tisto, kar je določeni stvari imanentno. Sčasoma je *hypokeimenon* prevzel pomen aktivnega elementa, ki misli in postaja zato neke vrste sinonim izrazu razum. René Descartes je z izrekom »Cogito, ergo sum« subjekt izenačil z razumom, subjekt je postal tisti, ki misli in razmišlja. Descartes je bil prvi filozof, ki je poudaril človeka kot subjekt. Po novem je subjekt tisti, ki z razumom opazuje in razlaga sebe ter svet, ki ga začne obvladovati s svojimi normami. Immanuel Kant je bil eden prvih filozofov, ki je subjektu pripisal status objektivnega. Subjekt je le eden od pojavov čutnega sveta in kot tak eden izmed naravnih elementov, ki živi in deluje v luči naravnih zakonov.

³ Zahodna civilizacija v ospredje postavlja človeka kot subjekt pred metafizično transcenco in pred religijo. To dejstvo je bilo odločujočega pomena za razvoj svetovnih dogodkov, predvsem dogodkov zahodne civilizacije.

⁴ Obširnejše informacije o tem najdemo v monografiji Hotimirja Burgerja z naslovom *Subjekt i subjektivnost*.

Tako ima tudi subjekt objektivno naravo, kar pomeni, da tudi sebe razume in spoznava tako kot objekt. Kant spoznava človeka kot transcendentni in imanentni subjekt. V zgodovini filozofije so se nato pojavljali še drugi aspekti – od tistih, ki so poudarjali razmejitve med objektom in subjektom, do onih, ki so govorili o estetskem in socialnem subjektu. Subjekt je vse od 19. stoletja, še posebej pa v 20. stoletju, in verjetno se je ta trend prenesel tudi v 21. stoletje, eden osrednjih problemov različnih razprav. To je mogoče razumeti kot odziv psihologov, filozofov, sociologov, politologov in drugih raziskovalcev na kaotično stanje v svetu.

2.1 Alternativna psihologija⁵ 20. stoletja je prinesla nove poglede na razumevanje subjekta. George H. Mead je eden tistih, ki se je začel na veliko zanimati za teorijo subjekta. V svojem delu *Um, jaz in družba* je razvil teorijo subjekta v luči medsebojnih odnosov, ki izhaja iz pojmovanja posameznika kot družbenega bitja. Mead pravi, da je subjekt vezan oziroma ukleščen v tog birokratski svet, v katerem je zavezan k neskončnemu utrudljivemu ponavljanju, ki mu prinaša dolgočasje in izpraznjenost. Subjekt ne stopa v življenje, temveč v igro, v kateri je le komentator hipnih dogodkov. Subjekt pojmuje kot socialno bitje, ki se šele v medsebojnih odnosih razkriva svetu in v njem lovi trenutke, ki mu jih dajeta čas ter okolje. V tej navidezni igri subjekt ustvarja najrazličnejše fotografije, ki nastanejo kot posledica trenutkov, ki jih ni mogoče predvideti vnaprej. Čeprav Mead postavlja subjekt v zaprt sistem medsebojnih odnosov, v katerem se pojavljajo bolj in manj ustaljeni vzorci obnašanja, predstavlja subjekt vendarle izziv, ki se temu ustaljenemu ritmu upira ter ga skuša spremeniti. V takšno igro se subjekt spušča z določeno mero izziva in tveganja. Postmoderni subjekt je v tem kontekstu subjekt tveganja in slučaja. Dve leti pred nepričakovano smrtjo je Michel Foucault opisal svoje delo z naslednjo izjavo: »Moja namera je bila ustvariti zgodovino različnih načinov, kako v naši kulturi človeška bitja postanejo subjekti« (Foucault 1991: 7). Da iz človeškega bitja nastane subjekt, je potrebna določena objektivizacija, najprej mora biti postavljeno kot objekt. Objektivizacija pa se lahko zgodi na tri načine: tako, da je človek postavljen za predmet vednosti, da je postavljen za predmet oblasti in da si za predmet postavi samega sebe.⁶ Foucault postmoderno enači z izrazom subjektivizacija. Ta pojav subjektu omogoča, da razume svet, da je zmožen interpretirati izjave in z interpretacijo razbijati ustaljene vzorce sveta. Če želi subjekt svet spoznati popol-

⁵ Dušan Rutar v *Teoriji subjekta* (2001) pravi, da je potrebno iskati korenine alternativna psihologije v filozofiji. Ugotavlja, da so najboljše psihološka besedila napisali prav filozofi ali pa psihologi, ki so se resno posvečali branju filozofskih besedil.

⁶ V knjigi *Vednost–oblast–dednost*, v kateri so zbrana različna predavanja M. Foucaulta in intervjuji z njim, se lahko podrobneje seznanimo s povezanostjo med oblastjo in subjektom v poglavju z naslovom *Subjekt in oblast, Zakaj preučevati oblast: vprašanje subjekta*. Foucault opozarja na subjektovo povezanost v kompleksna oblastna razmerja. V predavanju skuša odgovoriti na vprašnje, kaj je oblast in kako vpliva na subjekt. Oblika oblasti vpliva na subjektovo vsakdanje življenje, »ki individua kategorizira, zaznamuje ga z njegovo lastno individualnostjo, vsili mu zakone resnice, ki jih mora prepoznati in ki jih drugi morajo prepoznati v njem. To je forma oblasti, ki individuume naredi za subjekte« (Foucault 1991: 160). Vidimo torej, da je individuum več vreden kot subjekt. Avtor pa opozarja tudi na dejstvo, da v sodobnem svetu obstajajo tri vrste bojev proti oblasti: boj proti oblikam nadvlade, boj proti oblikam izkoriščanja in boj proti tistemu, kar individue veže nase in jih tako podredi drugim. To so boji proti podvrženosti, proti oblikam subjektivnosti.

noma, tudi tisto, česar na prvi pogled ni mogoče videti, je predpogoj subjektivizacija in posledično dvom. Subjekt mora dvomiti v tisto, kar vidi. Namesto gledanja se mora subjekt obrniti k poslušanju. Foucault je mnenja, da subjekt s poslušanjem razbija toge meje ustaljenega sveta, v katerem vse poteka po vzorcih. Dokaj drzna je tudi misel, da govorjenje v prvi vrsti ni namenjeno medsebojni komunikaciji, ampak je namenjeno vzpostavljanju in ohranjanju izmišljenih prostorov, znotraj katerih si ljudje izmenjujejo ljubeznivosti ter se trudijo, da bi jih spoznali v njihovi izmišljeni identiteti. To pomeni, da se postmoderni subjekt predaja iluzornim, izmišljenim izjavam in predstavam. Potemtakem subjekt sploh ne govori resnice, saj se trudi prikazati le svojo smrt. Pri tem Foucault opozarja, da gre le za metaforično smrt in za ustvarjanje novih prenesenih svetov. Tako subjekt obstaja le v govoricah, čeprav samo v namišljeni podobi, pa vendar. Posledica teh trditev je, da šele izginotje govornice predstavlja smrt postmodernega subjekta. Z izjavami subjekt oblikuje nove svetove, ki so le potencialni in za katere ni nujno, da jih bo kdaj spoznal. Dejstvo je, da nič več ni trdnega in stalnega. S tem se pojavlja pravica do drugačnega govorjenja kot ena temeljnih človekovih pravic. Nazadnje Foucault ponuja možnost, kako se subjekt samokonstituira.⁷ Ta proces uspe subjektu le, če je sposoben samopodrejanja in samoosvobajanja. V sodobnem času pa to pomeni nastanek moralnega subjekta, ki se najprej podredi nekemu splošno veljavnemu moralnemu kodu. To podrejanje moralnim prepovedim lahko razumemo kot oviranje na poti do samokonstituiranja subjekta, kot zadrževanje v razvoju.⁸ Foucault pravi, da tako subjekt nikoli ne more sebe popolnoma realizirati, ampak mu moralni kod pomaga pri ustavitvi samorealizacije. Tako je za postmoderni subjekt značilna velika mera avtorefleksije, saj mu le ta daje svobodo. Dušan Rutar je Jacquesa

⁷ Foucault v intervjuju z naslovom O genealogiji etike, ki ga najdemo v knjigi *Vednost–oblast–dednost*, samokonstituiranje imenuje dejavnost samoformiranja, praksa sebstva ali asketizem. Sprašuje in odgovarja na vprašanje, kako naj subjekt živi. Kadar želi subjekt neomadeževano bivati, potem so tehnike samoformiranja drugačne od tistih, ki jih uporablja, če želi biti gospodar nad svojim vednjenjem. Foucault pravi, da se je moral subjekt skozi vso zgodovino stalno podrežati prepovedim etičnih kodeksov. To podrejanje je Foucault obdelal v monografiji *Uporaba užtkov*, kjer osvetli gledanje subjekta na samega sebe skozi zgodovino s pomočjo štirih tem. Te so: zdravje, žene ali ženske in dečki. Subjekt imenuje kot subjekt etičnih dejanj, kar pomeni, da je vseskozi deloval v skladu z uveljavljeno etiko. Tako je na primer v klasični grški dobi veljalo pravilo, kako se obnašati, da imaš ohranjen ugled in si sposoben vladati drugim. Etika je določala, da si zvest ženi in da se ne dotikaš dečkov; (v stari Grčiji ženske tako niso veljale veliko, zato določilo, da moraš biti zvest svoji ženi, saj se je nanašalo na moško populacijo). Odločitev za upoštevanje teh določil pa je bila na izbiro. Posameznik se je lahko za to prostovoljno odločil. Kasneje se je posameznik odločil za upoštevanje etike zaradi tega, ker je bil razumsko bitje, in ne samo iz razloga, da je potem lahko komu vladal, ker je bil več vreden. Tudi Foucault uporabi izraz sebstvo, ki pa ga razume kot skrb zase. O tem veliko govori v omenjenem intervjuju, v katerem izpostavlja, da sebstvo ni samo pojav današnjega časa, ki dobiva enega svojih izrazov v vse pogostejšem obiskovanju ljudi najrazličnejših tečajev, na katerih skušajo odkriti sami sebe v meditaciji, ampak je že pojav klasične Grčije. Od tam izvirata tudi spoznavanje sebe v beleženju vsakdanjih dogodkov in kasnejšem prebiranju teh samorefleksij. Iz tega početja so nastali dnevniki, katerih namen je spoznavati samega sebe. Za konec intervjuja Foucault pravi, da je najtežje človeku, da se prepozna v prevladujočih pravilih. Tako se mora človek nenehno spraševati, ali se sploh lahko konstituira kot subjekt etike in ali je za to potrebno veliko asketskih vaj. Foucault zaključuje z mislijo, da se človek šele v odnosu do sebe vzpostavi, konstituira kot subjekt.

⁸ Kot vidimo se tudi Foucault vrti v začaranem krogu svojih izjav, oz. da moramo ločiti subjekt v smislu individuum in tisti subjekt, ki ga želijo neka etična pravila.

Derridaja označil kot filozofa razlike.⁹ Zakaj tako? Verjetno zato, ker Derrida ohranja romantično razliko med subjektovo usodo in stalnim pričakovanjem ter hrepenenjem v prihodnosti. Po njegovem mnenju je sodobni subjekt tragičen, ker so njegova hrepenenja, usmerjena v prihodnost, iluzorna, a hkrati nujna. Sodobni subjekt je obsojen na stalno ujetost v razlike, ki ga obremenjujejo pri resnici, s katero se trudi, da bi te razlike presegel; pri tem pa se ne zaveda, da je prav razlika pogoj za resnico. Derrida zato izpostavlja problem dekonstrukcije subjekta, s katero se začne propad identitete. Kot je spoznal že Foucault, gre pri samokonstituiranju subjekta za neke vrste imaginarno dejavnost. Zato dekonstrukcija ne pomeni rušenja meja subjekta, ki sploh nikoli ni bil oblikovan, ampak predstavlja le dvom v resnice, v modele, ki jih je zgradil subjekt. S tem se pojavljajo možnosti za nastanek novih resnic in novih modelov. Derrida označi sodobni subjekt kot paranoidno konstrukcijo, za katero je značilna vera v resnično, otipljivo osebnost. Kot podkrepitev takšni izjavi navede množico najrazličnejših priročnikov, ki želijo naučiti živeti brez stresa in kako postati srečna, razumna in sproščena oseba z veliko prijatelji, ki pa v resnici vnašajo v človekovo življenje veliko zmedo. Richard Rorty v okviru teorije subjekta, ki jo oblikuje v knjigi *Contingency, irony and solidarity*, razvije tudi koncept o skupni človeški naravi, na katerem temelji človeška solidarnost kot drža, ki služi različnim oblikam institucionalnega nasilja nad posamezniki, še posebej tistimi, ki veljajo za drugačne. Skupno človeško naravo pa je mogoče doseči s subjektivnim samoomejevanjem, o čemer je govoril že Foucault, ter s prepoznavanjem najhujših stvari, ki jih ljudje delamo drug drugemu v krutosti in neusmiljenosti.¹⁰ Tudi Rorty govori o subjektivnem samoomejevanju, ki pa ga ne razume le kot samotrpinčenje in prilagajanje skupnim družbenim normam, temveč je zanj samoomejevanje hkrati proces subjektovega samoosvobajanja. Rorty imenuje sodobni subjekt »liberalni ironist«, ki se zaradi samoomejevanja in podrejanja zaveda naključnosti uresničitve svojih osrednjih želja. Ker se tako vda v usodo samoomejevanja, se sooči z nesmiselnostjo svojega obstoja, zaradi česar se posveča drobnim željam in vsakdanjim, banalnim opravilom. Subjekt kot liberalni ironist ne verjame v nič, ne verjame v red, v ideale in postane radikalen. Kot tak razume sočloveka kot tujca in hkrati kot sotrpina; prav zaradi tega skupnega občutja pa se lahko oblikuje temelj solidarnosti ter skupna človeška narava. Samooblikovanje subjekta vsebuje dva procesa: samoopazovanje in samospoznavanje. To zadnje pomeni subjektovo soočanje in zavedanje z lastno kontingenco, kar pomeni, da subjekt sam odloča o tem, kako se bo odzival v družbi. Njegovo obnašanje pa je povsem naključno.

2.2 Vse omenjene teorije subjekta, ki si med seboj navidez nasprotujejo, v bistvu pa gre le za globoko prekrivanje formulacij besed s podobnim smislom, so morda na začetku enaindvajsetega stoletja že nekoliko pomanjkljive in kličejo k novim inter-

⁹ Tako zapiše v knjigi *Teorija subjekta*, kjer so zbrane razprave o različnih teorijah subjekta.

¹⁰ Če to filozofsko razmišljanje povežemo z aktualnimi svetovnimi dogodki zadnjih let, s tem mislimo na svetovno politično in duhovno sfero v luči terorističnih napadov na WTC in na ameriške povračilne ukrepe, v katerih je umrlo veliko več ljudi kot v porušenju WTC-ja 11. septembra 2001, potem gotovo ne moremo več govoriti o skupni človeški naravi, ki temelji na solidarnosti med ljudmi, kot jo pojmuje Richard Rorty. Rortyjeva knjiga *Contingency, irony and solidarity* (Kontingenca, ironija in solidarnost) je izšla leta 1989.

pretacijam. Za konec k psihološko-filozofskim razpravam o subjektu pa še nekaj povzemalnih besed. Vprašanje o subjektu se je v psihologiji¹¹ odprlo v novoveškem času, ko so psihologi začeli ugotavljati krizo sodobne znanosti, ki se je kazala v prevladi pozitivizma, ki je raziskovanje usmeril k odkrivanju golih, objektivnih dejstev in pri tem zanemarjal različne subjektivne elemente, npr. čustva. Takšno raziskovanje je povzročilo otopelost ljudi, ki so izgubili občutek za življenje, njegove skrite pomene in predvsem za njegovo bogastvo. Husserl je novoveško filozofijo razumel kot polje boja za smisel človekovega življenja. Sveta, življenja ne moremo spoznati samo z golim opazovanjem, saj se za videzom vedno skriva nekaj globlje-ga. Tudi za človeka ne moremo reči, da je to, za kar se nam kaže in kar vidimo s prostim očesom. Za objektivno pojavo se skriva identiteta, ki je ne moremo spoznati s še tako pozornim očesom. Husserl pravi, da je novi vek pripeljal človeka na rob eksistence oziroma ga pahnil v krizo. Vedno manj se posveča sebi, svojim potrebam in slepo verjame v znanost, ki mu ponuja teoretično razlago sveta. Tako vedno bolj zanemari svoje želje, s predajanjem le opazovanju sveta pa pozablja na razmišljanje o sebi.¹² Avtorefleksija je tudi pogoj subjektive svobode, saj z njo spoznava svoje meje in ob razmišljanju o sebi odkriva vedno nove svetove.¹³ Ta spoznanja, s katerimi subjekt skuša razložiti svet in sebe, se mu kažejo kot zgodba brez začetka in konca. Pri spoznavanju ima velik pomen čas, ki ga sodobni subjekt skoraj nima več, zato želi imeti opravka s stvarmi, ob katerih se mu ni potrebno dalj časa ustavljati.

3 Čas in resničnost sta dve kategoriji, ki nista otipljivi in ju ne vidimo, pa vendar sta del našega vsakdanjika. Človek je ujet v minljivo, a večno obstojno kategorijo, čas. Ko stopi na svet, ga ujame v svoje tirnice in ga ne izpusti več. Čas namreč ne pozna novih začetkov, nikoli ga ne moremo zavrteti nazaj, pa če bi včasih to še tako želeli storiti. Želja po vrnitvi časa nazaj ali ustavitvi drvečega kolesja vsaj za hip ni želja, ki bi se pojavljala samo v sodobnem svetu in sodobni literaturi. Ta želja obstaja že v Cervantesovem Don Kihotu.¹⁴ T. Virk pravi: »Po diktatu časa smo obsojeni na en sam začetek in konec« (Virk 1995: 8). Takšno občutje mnogo stoletij kasneje ubesedi Jorge Luis Borges, argentinski pisec, ki ga literarna veda pojmuje kot začetnika postmodernistične književnosti. Tudi Borges spoznava, da človek ne more vplivati na potek časa, kaj šele, da bi ga zaustavil. Borges primerja čas z reko, ki nikoli ne teče nazaj. Tisti, ki se nikoli ne povrne, je tudi človek. Tudi ta gre v bistvu v eno samo smer in bo jutri neizpodbitno drugačen. Zato postavi trditev: »Čas je reka, ki me odnaša, toda ta reka sem jaz. Čas sem.« (Virk 1995: 9). Borges v enem

¹¹ Prav pri vprašanju subjekta sta se psihologija in filozofija zopet tesno povezali.

¹² Da je razmišljanje o sebi pogoj za srečo, je ugotavljal že Platon. Dejal je, da sreča ni v tem, da se človek dokoplje do popolne objektivne vednosti o svetu, temveč v samem iskanju znanja in te vednosti. Nobena vednost namreč ni večna, zato se človek ne sme zanašati na stalno srečo, ki bi izvivala iz nje, ampak se mora predajati iskanju te vednosti, saj mu šele to ponuja zadovoljstvo in popolno srečo.

¹³ Verovanje v nove svetove D. Rutar podkrepi s primeri iz vsakdanjega življenja. Danes smo priča napovedovanju prihodnosti iz kart pred televizijskimi kamerami, branju horoskopov, ki nam jih pošljejo po pošti, odpravljanju telesnih in duševnih težav s pomočjo bioenergije, masaž, kroglic, ploščic, kristalov... To je dokaz, da sodobni subjekt vse bolj verjame v čudeže.

¹⁴ »Vem, da prosim nemogoče,/ saj da to, kar je minilo,/ spet bilo bi pričujoče, /ni na svetu se zgodilo, /nikdar se vrniti noče./ Teče čas, beži urno/ in nazaj ga več ne bo...« (Virk 1995: 8)

od svojih esejev človeka imenuje čas, s čimer poudari njegovo neizbežno usodo. Kategorijo časa pa so skušali razložiti tudi matematiki, fiziki in filozofi. Ena izmed teorij pravi, da je življenje le iluzija, le predstava naše zavesti. Na ta način lahko v svojih miselnih predstavah zavrtimo čas nazaj in podoživimo trenutek izpred mnogih let. Po tej filozofiji pa Borges dokazuje, da so v času mogoče tudi ponovitve, s katerimi ljudje bežimo pred grožnjo smrti in si z njimi delamo utvare, da je nov začetek vendarle mogoč. To je le optimistična, večna želja. Tomo Virk jo imenuje »nostalgija po večnosti«, ki do največjega izraza pride prav ob srečanju z lastno smrtjo. Do trenutka, ki pomeni človekov neizpodbiten konec, pa človek živi mnogo življenj, ki se rojevajo v vsaki sekundi.¹⁵ Da je vsaka sekunda pomembna, ker poudarja trenutke, se zaveda tudi Blatnikov subjekt. Strukturiranje časa in njegova funkcionalna nenadomestljivost sta še posebej očitni v Blatnikovi prvi zbirki *Šopki za Adama venijo*. Čas, hitro odtekanje trenutkov in nostalgija po večnosti se nadaljujejo tudi v zbirki *Biografije brezimnih*. Blatnikov subjekt je ujet v »mrežnico časa«, v kateri nista mogoča niti zaustavitev in niti beg pred minevanjem. »Beg ni mogoč. Ni kam bežati« (Blatnik 1983: 7). V času in svetu, v katerem se je znašel, se subjekt počuti utesnjenega in nemočnega. Morda ta občutek izvira iz njegove želje po natančni pojasnitvi sveta in svojega mesta v njem, vendar subjekt spoznava, da je življenje, ki ga živi, vse prej kot preprosto in dostopno njegovemu razumu. Naslednji citati, vzeti iz zbirke *Šopki za Adama venijo*, to potrjujejo: »Vsaka meja, ki jo postavimo našemu svetu, se izkaže kot nezadostna« (Blatnik 1983: 7). »Vse bolj se ti izmika preprosto življenje, ko je vse že vnaprej jasno, ko že veš, kdaj boš delal in kaj, kdaj boš pil in kaj, kdaj boš fukal in katero. Iz dneva v dan, iz leta v leto« (Blatnik 1983: 32). »...bilo je tako malo časa, samo gibanje, hitenje naprej, ki naj bi ga obdržalo na krušljivem nasipu življenja« (Blatnik 1983: 60). To je le nekaj navedkov, ki potrjujejo, da se Blatnikov subjekt zaveda hitrega minevanja časa in ob tem nezadostnosti časa, da bi lahko razumel in pojasnil svet in resničnost. »Včasih pomislim, da se nekje za našimi hrbti mati metafizika prav prisrčno hahlja našim obupnim poskusom, da bi si razložili svet« (Blatnik 1983: 7). Spoznanje o svetu, o resničnosti ni mogoče. Edino, kar preostane subjektu, je, da se spusti v tok časa in da v njem odkriva pomen trenutkov, ki polnijo njegovo življenje z najrazličnejšimi dogodki. Tako tudi številne Blatnikove zgodbe nastajajo na podlagi prikazovanja hipa. Pisatelj tematizira obrobne dogodke, ki nastajajo v najrazličnejših trenutkih; v zgodbi Bobnarjev zamah poudari časovni odsek, v katerem zamahne bobnar s paličico, v Zgodbi o času je osrednji motiv trenutek, v katerem starček pomaha otrokom, v zgodbi Jonestown, Gvajana pa je pomemben hip v gostilni, ko moški prepričuje žensko, da izprazni svoj kozarec. To so po vsebini skoraj banalni časovni odseki, saj navidez ne odločajo o ničemer, a vendar predstavljajo čas, v katerega minevanje je vpet subjekt. Resničnost se Blatnikovemu subjektu kaže kot kruta, neizprosna nujnost, v katero je vržen in v kateri je obsojen na bivanje. Subjekt v Blatnikovih zgodbah ne živi sproščeno, mirno in zadovoljno, temveč ga hromi najbolj pretresljiv človeški strah – osamljenost. Nič ni hujšega kot biti sam v spoznanju svoje minljivosti. K temu strahu dodajmo še enega, ki sicer ni eksplicitno izra-

¹⁵ »Vsako sekundo se za nas začena novo življenje.« Jerome K. Jerome v knjigi *Modrost za novo tisočletje*.

žen, a ga bralec ne more prezreti – Blatnikov subjekt se boji svoje nevednosti, saj spoznava, da sveta ne more ujeti z besedami, še bolj pa se boji nevednosti svojega konca. Ni ga strah smrti, ne nazadnje se marsikatera oseba v zgodbah odloči sama končati svoje življenje, temveč nevednosti, kdaj pride čas, ko bo življenje nepreklicno konec. Blatnikov subjekt želi razumeti svet, življenje in čas, ne mara presenečenj in verjame v nujnost urejenega ter popolnega sveta. Zato mora biti jasno načrtana tudi končna postaja subjektovega življenja in zato vzame usodo v svoje roke. Za popolno urejenost poskrbi sam. To stori s samomorom. S tem dejanjem prekine minevanje časa, ki nima določenega konca. »Le on bo ogoljufal mirni in urejeni tok življenja« (Blatnik 1983: 61). Subjekt, ki si vzame življenje, paradoksalno poskrbi za urejenost svojega življenja. Motiv samomora Blatnik izpostavi na več mestih, in sicer V mrežnici časa, Šopki za Adama venijo, V dvojni podobi, Nočni obisk. Blatnikov subjekt se ne boji umreti, saj v smrti vidi mir in svojevrstno zadovoljstvo. Smrt pojmuje kot »večni mir, ki ga pričakuje na dnu previsa.« (Blatnik 1983: 62) Zastavlja pa si tudi vprašanje, da mogoče smrti sploh ni, namesto nje je le »počasno odhajanje, ko te prekriva čas v spominih« (Blatnik 1983: 105). Čas in spomin sta kategoriji, ki sta med sabo zelo povezani. Tomo Virk v eseju Mera spomina in časa zapiše, da na povezanost spomina s časom pokaže že samo dejstvo, da se ljudje v vsakdanjem življenju ne zavedamo v vsakem trenutku svojega počasnega umiranja. Spomin je tisti, ki subjektu preprečuje natančno zaznavanje živega gibanja časa. Spomin nam je v pomoč, da uredimo svet in svoja spoznanja v njem, hkrati pa je spomin tudi pomanjkljiv, saj nam ne dovoljuje popolnega ter natančnega pogleda v preteklost. Pomanjkljivi spomin omogoča, da subjekt sproti pozablja, kar ga varuje pred neprestanim zavedanjem minevanja in približevanja koncu. Kakršno koli prizadevanje Blatnikovega subjekta, da bi s pomočjo svojega spomina spoznal realno sliko sveta, je brezpredmetno. Vendarle spomin ni samo subjektovo varovalo ali odrešujoča stvar, ampak tudi razlog, zaradi katerega subjekt sploh zaznava čas. Če se ne bi spominjal, potem ne bi vedel, da je nekaj že za njim in da ga nekaj še čaka. Zaradi spomina ima subjekt sploh doživetje časa. S spominom se subjekt zazre v že minljivo stanje in zre v zdajšnjo, pri čemer opazuje spremembe in razlike, ki so nastale zaradi časa. Mogoče je to dejstvo eden izmed razlogov, da Blatnik tako natančno opiše vsak trenutek. S spominom je povezano celotno človekovo bistvo. Dokaz temu so ljudje, ki izgubijo spomin, ki se ne spominjajo niti tega, kdo so, od kod prihajajo in kam gredo. Izguba spomina predstavlja izgubo identitete, kar pusti velike posledice v človekovem življenju. Te posledice so v omenjenem primeru negativne, lahko pa so tudi pozitivne, v primeru, ko iz spomina izbrišemo slabe trenutke v življenju. Tako ni pomemben samo spomin, ampak tudi proces, ki ga imenujemo pozabljivost. Fridrich Nietzsche je v *H genealogiji morale* zapisal, da brez pozabljivosti ne bi moglo biti nikakršne sreče, nobenega upanja, ponosa in ne sedanjosti. V Virkovem eseju Fizika in metafizika spomina je zapisano drzno vprašanje, ki izhaja iz spoznanj nemškega fizika Hermana Hakena, ali smo ljudje umrljivi prav zaradi svojega spomina. Začetki ukvarjanja s spominom, ki so pripeljali tudi do takšnih spoznanj, segajo že daleč nazaj. Eno prvih pričevanj o spominu kot temeljni človekovi lastnosti je Platonov nauk o vrojenih idejah. Vsaka stvar na svetu je posnetek in s tem le spomin nečesa večnega. S spominom se niso ukvarjali samo filozofi, ampak je kategorija spomina zasedla posebno mesto tudi v nara-

voslovnih vedah, še posebej v tistih, ki so se ukvarjale z različnimi oblikami življenja. Te so spoznale, da obstoj vseh živih bitij temelji na obstoju genetskega spomina. Že omenjeni nemški fizik Herman Haken je organske elemente od neorganskih ločil prav s kategorijo spomina, ki naj bi vplivala na umrljivost organskih sistemov. Kakorkoli opredelimo spomin, dejstvo je, da se Blatnikov subjekt predvsem v prvi zbirki še posebej intenzivno predaja spominjanju, s čimer izgublja trdne temelje resničnosti.

Počasi smo prišli do izraza resničnost. To je tisto, kar je resnično, kar obstaja. Zanimivo, da je izraz izpeljan iz besede resnica, vemo, da tisto, kar obstaja, ni nujno vedno zavezano resnici. Resnica in resničnost sta izraza, ki v sodobnem svetu nista več samoumevna. Absolutne resnice ni, ampak se »sproti ustvarja, kot kamen, kot lehnjak« (Blatnik 1983: 61). Morda Blatnikov subjekt tako neuspešno išče besede, s katerimi bi izrazil resnico o resničnosti, ker se ne zaveda, da ni ene in edine, absolutne resnice. Vedenje o tem, da je univerzalna resnica izginila, manjka Blatnikovemu subjektu, ki tudi ne ve, da je resnico potrebno ustvarjati sproti. Tako je v prvih treh zbirkah Blatnikov subjekt zavezan k utrudljivemu in brezuspešnemu iskanju resnice. To se spremeni šele v zbirki *Zakon želje*, kjer pa nastopi nov problem. Subjekt želi ustvariti svojo resnico, ima pripravljene besede, s katerimi bi jo izrazil, vendar je nima komu posredovati. Če že govorimo o resnici, bomo na tem mestu zapisali nekaj temeljnih spoznanj o resnici, ki jih je zapisal Tine Hribar.¹⁶ Resnica o resnici je, »da ni resnice o resnici, čeprav človek mimo resnice ne more« (Hribar 1981: 163). Človeku je vgrajeno, že od prazgodovine naprej, da išče resnico o sebi in svetu. Kako pa človek uporablja resnico, koliko je resnično odkrit do drugih ter do sebe, pa je drugo vprašanje. Hribar pravi, da je človek najbolj spreten prav pri zakrivanju resnice o samem sebi. Ne toliko pred drugimi, kolikor pred samim seboj, saj kadar je človek popolnoma odkrit s samim seboj, se zazre v svojo lastno resnico in takrat se sreča z grozo ničā ter stopi na rob samomora. Temu se človek izogne le, če grozo zamenja za bolečino spomina. Vsaka izrečena beseda je resnična, vendar to še ne pomeni, da izrečena beseda prinaša tudi resnico. In če pristanemo na to, da je tudi odsotnost znaka znak, lahko sklenemo naslednje: Če bi Blatnikov subjekt vedel, da je tudi z molkom mogoče izraziti resnico, da resnice ni, bi to storil.

3.1 Življenje Blatnikovega subjekta pogojuje njegovo iskanje resnice in besed, s katerimi bi jo izrazil in hkrati povedal tudi zgodbo o življenju. Ne najde ne enega ne drugega.¹⁷ To iskanje zaznamuje celotno Blatnikovo prvo zbirko in se nadaljuje tudi v *Biografijah brezimenih* ter v zbirki *Menjave kož*. Če so evropski simbolisti želeli izraziti tisto, kar je neizrekljivo, potem morda Blatnikov subjekt ne more izraziti resnice, ker smo rekli, da v sodobnem času absolutne resnice ni več. Ne more izreči nečesa, kar ne obstaja. Očitno se subjekt tega še ne zaveda, posledica neuspešnega iskanja pa so utrujenost, razočaranost, izčrpanost subjekta, ki se na tre-

¹⁶ Še več informacij o resnici, teoretični in zgodovinski pregled raziskovanja resnice je v knjigi Tineta Hribarja s pomenljivim naslovom *Resnica o resnici*.

¹⁷ Tega ne najde v prvih zbirkah. V zadnji zbirki sicer najde besede, pojavi pa se nov problem; pomanjkanje poslušalca.

nutke že kaže kot pasivnež. O tem, kako neutruđen je boj za besedo, nekaj primerov: »Hočeš izgovoriti neko besedo; veš, da jo moraš reči, iščeš jo... Ne najdeš, megla je vse gostejša, bolj in bolj te duši« (Blatnik 1983: 11). »Stoji med nebom in zemljo, ker čaka besedo, ki bi ga odrešila. Ni te besede, le smehljava se mu lahko, jaz in pisec te zgodbe« (Blatnik 1983: 23). Besede pa se seveda povezujejo tudi z molkom. Tega se polašča predvsem moški subjekt večkrat kot ženski. »Vse besede. Vsa molčanja. Nič ni v njih, nič za njimi. Ničesar ni mogoče povedati, ničesar zamolčati« (Blatnik 1989: 123).

Prišli smo do manjšega paradoksa. Ne z besedo ne z molkom ni mogoče ničesar povedati in ničesar zamolčati. Lahko bi rekli, da z besedo izrazimo veliko, pa vendar ničesar ne povemo.¹⁸ Enako velja za molk, s katerim izrazimo nič, a vendar povemo veliko. Besede pa tudi ne povedo vedno tistega, kar izrečemo. Povedano z besedami iz zgodbe Uradna verzija: »Besede so nezanesljive. Lahko zadenejo drugam, kakor merijo. In razen tega ne zapustijo vidne sledi. Nikoli ne moreš biti res prepričan, kaj so naredile« (Blatnik 1983: 117). Ljudje se na dogodke v življenju odzivamo na najrazličnejše načine. Vendar se vedno, kadar življenje od nas zahteva skrajno resnoba, natančno dožemanje dogodka, odzovemo s tišino. Mnogokrat besede utihnejo in se izrazimo z molkom. Morda je res, da z molkom v nekaterih primerih povemo celo več kot z besedami. Te vedno prinašajo tudi laži, kadar pa nastane molk, se za njim vedno skriva resnica.¹⁹ Vendar niso besede tiste, ki lažejo, lažemo ljudje. Zato nam vedno, kadar se znajdemo v položaju, ko nam grede besede težko iz ust in z njimi ne moremo izraziti resničnega občutja – resnice, preostane močnejše orožje – molk. Blatnikov subjekt ne more molčati in zaradi tega je obsojen na utesnjeno občutje in doživljanje sveta. Dejansko stanje Blatnikovega subjekta v prvih treh zbirkah pa je prav tisto, ki ga sam ne mara – molk in še več tišina. Res je, da veliko govori, vendar govori samemu sebi, medtem ko je pred svetom nem. Do preobrata počasi prihaja v zbirki *Menjave kož*, ko Blatnikov subjekt začne govoriti, sicer ne suvereno, a vendarle. V zbirki *Zakon želje* pa se potem, ko se subjekt začne pogovarjati, pojavi nova težava; komu zaupati resnico o sebi in svetu.²⁰

3.2 Česar subjekt ne more izraziti z besedo, lahko izrazi z glasbo. Motiv glasbe je stalnica skozi vse štiri Blatnikove zbirke. Iskanje besede je neuspešno in tega se le na trenutek zave tudi subjekt sam. »Polniti človeška usta se mu je zadelo enako brezupno kakor polniti človeško dušo« (Blatnik 1983: 64). Glasba spremlja človeka na vsakem koraku in sprva je Blatnikov subjekt nad tem zbežan. V zgodbi *Pesem pravi*: »/.../ tisto, kar me bega, je nenehno porojevanje glasbe iz vsake pore bivan-

¹⁸ Spomniti bi veljalo na kolumno Igorja Grdine, ki je bila 17. 3. 2003 objavljena v časopisu *Delo*.

¹⁹ »Resnica je navadno tisto, o čemer molčimo« (V. Kavčič: *Zapisnik*).

²⁰ Morda je zanimivo vprašanje, zakaj Blatnikov subjekt išče besedo, kaj želi z njo točno povedati. Zaustaviti tok hitrega minevanja in odkriti svoje mesto, bistvo v njem. V zgodbi *Pesem iz zbirke Šopki za Adama venijo* pravi: »Težko se nam je sprjazniti z mislijo, da se naša usoda v trenutku, ko jo zapustimo, spreminja v sprjeto magmo, iz katere se bodo znova izoblikovala bivanja nekih drugih, nam povsem neznanih in tujih ljudi. Iščejo besedo, ki bi nas privzdignila nad to noro odtekanje, poizkušamo jo izrekat v jezikih tisočeriher in verovanj. Naše besede pa so brez odmeva kakor prvi dan, šibki in minljivi čakamo dne, ko nas bo pometlo iz zemeljskega bivanja.« (Blatnik 1983: 5).

ja« (Blatnik 1983: 5). Ta glasba mu prinaša tudi najrazličnejše spomine. V razumevanju glasbe Blatnik spominja na Ivana Cankarja. Njemu melodija pomeni prvotno in najgloblje doživetje. Človek se spominja pojavov in dogodkov v življenju po melodiji, rečemo lahko, da ima človek muzikalni spomin.²¹ Res je, vse, kar je človek delal, ima svojo melodijo, ki ostane. Glasba je neuničljiva in nad besedo, saj ima večjo moč. Blatnikovemu subjektu glasba pomaga obdržati že razpadajočo zvezo, npr. v Billie Holliday. Glasba ima veliko moč, predstavlja tudi razlog za subjektovo vztrajanje v življenju, ki mu je »pravzaprav nič«. Ko subjekt ni več sposoben slišati glasbe, življenjskega zvoka, potem se mu ne zdi več vredno niti živeti. »Glasbe, ki mu je včasih dajala toliko – ni več slišal« (Blatnik 1983: 23), to ga privede tudi do samomora ali vsaj misli nanj. Blatnikove zgodbe so polne glasbe, plošč, instrumentov (violina, flavta), glasbenikov (violinist, kitarist, celoten orkester) ter celo citatov iz različnih pesmi. Pesmi so tiste, ki povezujejo zvok z besedami, čeprav bi bilo bolje, če bi ostal samo še zvok. V zgodbi iz zbirke *Zakon želje*, Pankrti igrajo ljubezenske pesmi, moški pravi, da se mu zdi bolje, če v pesmi ni besedila, tako da ostane res samo še melodija. Glasba je tista, ki lahko pomaga spremeniti stvari na bolje, in ne beseda. Ta človeka prevečkrat prevara.

4 Blatnikov subjekt se skozi zbirke spreminja od razmišljajočega do pogovarjajočega se subjekta. Že v prejšnjih poglavjih je bila predstavljena subjektova nezmožnost izražanja. Subjekt se v svetu, v katerem živi, počuti utesnjenega, nezmožnost izraziti tisto, kar želi, ga navdaja še z melanholijo in pesimizmom. Pesimizem je pogojen s subjektovo nemočjo in nepomembnostjo v svetu, ki teče po svojih pravilih. Še bolj pesimistično je morda dejstvo, da pripovedovalec v zgodbi V mrežnici časa pravi, da je »pesimist optimist, ki je na stvari začel gledati realno« (Blatnik 1983: 65). Realna slika je nadvse mračna in ob dejstvu, da tega subjekt ni zmožen izraziti, pa tudi sogovornika ali poslušalca ni, ostajajo le boleče spoznanje, pogovor s samim seboj in melanholija. Takega subjekta najdemo v prvih treh Blatnikovih zbirkah kratke proze. Subjekt razmišlja o času, svetu in na sploh o lastnem življenju. Tak razmišljajoči subjekt se je pojavil že v moderni dobi trdi Mirjana Nastran Ule v razpravi *Moderno sebstvo kot refleksivni projekt*.²² Že za moderno dobo je bila značilna refleksija, ta pa se je prenesla tudi v postmoderno čas. Razmišljajoč subjekt je posledica hitrega tempa, nedorečenosti v življenju ter porušenega zaščitniškega ovoja tradicije. Takšen je Blatnikov postmodernistični subjekt. Pripovedovalec njegovih zgodb se ne ustavlja pri opisovanju kraja in časa, v katerem se zgodba odvija, ampak se osredotoča na notranjost upovedenih oseb tako, da

²¹ Pomen muzike pri Cankarju je viden v njegovih različnih literarnih besedilih, v katerih se kot glavni motiv pojavlja glasba, še posebej pa je njen pomen izpostavljen v črtici *Melodije*. V njej pripovedovalec sliši različne melodije in ob tem se mu asociativno prikažejo razni dogodki iz preteklosti.

²² V knjigi *Sodobne identitete v vrincu diskurzov* (2000) M. Nastran Ule ugotavlja, da je za postmodernistični subjekt značilna odprtost, diferenciranost, refleksivnost in individualizacija. Subjekt je zaradi pospešenih kulturnih in družbenih sprememb odprt za nove razvojne možnosti. Refleksivno naravnost subjekta pa zahteva pluralizem življenjskih oblik, različni kulturni stili življenja in vedno nove odločitve, ki terjajo od posameznika distanco do družbenega in subjektivnega sveta. Pri teh odločitvah se mora subjekt zanesti nase, vendar je pri tem pod ogromnim pritiskom, posledica tega pa je občutek izpraznjenosti ter občutek čutne in čustvene praznine.

skozi hipne časovne odseke spoznavamo tesnobo in grozo. To spodbudi temeljna človeška vprašanja, ki se navezujejo na bistvo človekovega obstoja. V dobi brez trdnih temeljev išče tudi Blatnikov subjekt svoj smisel. Tisto, kar spoznava v prvih zbirkah, je, da pomeni živeti vse več, kot samo obstajati. V zbirkah *Šopki za Adama venijo*, *Biografije brezimenih* ter *Menjave kože* je Blatnikov subjekt obremenjen z minljivostjo in z neurejenostjo sveta, v katerem skuša izpovedati ter napisati svojo življenjsko zgodbo. Če bi želel, da mu to uspe, bi se moral razviti v trdno, individualno in prilagodljivo celoto, kar pa mu, vsaj v prvih treh Blatnikovih zbirkah, ne uspe. Dokaz za to je tudi njegova molčečnost pred svetom in nezmožnost napisati zgodbo. To občutje tesnobe subjekt sili k množici socialnih in eksistencialnih tveganj, ki jih ne more nadzorovati ali pa jih nadzoruje le navidez. Za navidezno nadzorovanje sveta lahko pojmuje subjektov samomor. Le to je tisto, na kar lahko vpliva, vse ostalo ni pod njegovim nadzorom. Očitno subjektu ni po volji občutek negotovosti, v smislu tistega, kar še mora priti. Toda svet in življenje v njem sta negotova ter stvari neurejene. Prav zaradi tega je znova potrebno vzpostaviti red v svetu. Mirjana Nastran Ule je v poglavju *Produkcija novih tveganj in negotovosti* izpostavila povečano potrebo po redu v postmodernej dobi. Svetovni red je propadel, največji novi sovražniki postmodernega subjekta pa so negotovost, neobvladljivost in nestabilnost. To lahko razberemo tudi iz Blatnikovih kratkih zgodb. Blatnikov subjekt svojo energijo usmerja k zagotovitvi smisla. Zaveda se, da mora smisel najti sam, da mu nihče ne bo pomagal pri iskanju, še manj pa mu ga bo razkril svet sam, kajti življenje je labirint poti, med katerimi ne najde prave. Prihodnost se mu kaže kot nekaj negotovega in kot nekaj, česar ne more nadzorovati. Vsak dan prinaša novo tveganje, zato mora zaupati vase, v svoje sposobnosti in se boriti. Njegova prihodnost ni izračunljiva, še manj predvidljiva, najboljši način preživetja je, kot ugiba Mirjana Nastran Ule, »situacijska ekspertnost«. Postmodernej subjekt mora preizkušati možnosti, ki so na razpologu. S tem se tveganost njegovega početja sicer še poveča, a vsaj načelno omogoča želeno. Želeni rezultat je lahko tudi samomor. V mrežnici časa pripovedovalec pravi: »Da, smrt, edino upanje vseh njegovih razmišljanj, vseh samogovorov in sanj« (Blatnik 1983: 65). Samogovor je značilen za Blatnikov subjekt v prvih dveh zbirkah. V teh zgodbah je subjekt molčeč in se pogovarja samo sam s sabo. Tega sicer noče, a mu ne preostane nič drugega. »Želel si je pogovarjati, vendar se je zdelo, da se ljudje temu izogibajo, če ne drugače, ga pustijo, da govori sam« (Blatnik 1983: 65). Če si mora postmodernistični subjekt sam postaviti lestvico vrednot, potem je ljubezen na samem vrhu lestvice. Blatnikov postmodernistični subjekt ugotavlja tisto, kar že ves čas sluti, to pa je spoznanje, da je svet drugačen. »Da, zdaj se je tudi tu vse spremenilo. Da, ni več tistih ljudi, tistih dobrih ljudi. Da, vsi ti ljudje zdaj so drugačni. Da, ne vidijo, da svet potrebuje ljubezen. Da, tako je to.« (Blatnik 1983: 40). Svet se je spremenil in z njim ljudje. Ljudje, s katerimi živi Blatnikov subjekt, ga nehote učijo hladnega sovraštva. Vendar iz tega hladnega labirinta ni izhoda. Subjekt spoznava: »Beg ni mogoč. Ni kam bežati. S prijatelji v ulici izgubljaš stik. Malo se vidite, le tu in tam spregovoriš s katerim, vendar je vse težje najti besede.« (Blatnik 1983: 31). V zbirki *Menjave kož* se subjektove lastnosti še vedno ne spremenijo. Molčečnosti in razmišljanju se tu pridruži še otopelost. V tej zbirki se pojavi otopel subjekt, ki se zdi na trenutke povsem odmaknjen od dogajanja okoli sebe. Vendarle pa ta zbirka pomeni tudi ten-

denco, ki se še posebej razvije v zbirki *Zakon želje*. Že v zbirki *Menjave kož* se namreč pojavi subjektov poskus komunikacije z drugo osebo. Ta prehod sicer še ni suvereno izpeljan, saj ostaja še vedno na ravni začetnega poskusa, a je vendarle znak, da se v zgodbah pripravljajo pomembni premiki. To vidimo pri Katarini v zgodbi *Okus krvi*, ki se pogovarja s policistoma, čeprav to ni pravi pogovor, ampak le prvi preboj tišine. Prvoosebni pripovedovalec v zgodbi *Praske na hrbtu* ugotavlja, da je v življenju potreben pogovor, ki lahko razjasni marsikatero stvar. Do popolnega preobrata pride v zadnji zbirki *Zakon želje*, v kateri je izpostavljena očitna subjektova želja in potreba po pogovoru. Svojih misli in vprašanj ne želi več zadrževati v sebi, ampak išče rešitev v komunikaciji. V *Zakonu želje* so zgodbe še vedno popis izčrpane eksistence, ki išče nove poti v življenju s pomočjo pogovarjanja. Virk je ta razvoj postmodernističnega subjekta od prve do zadnje zbirke označil tako: »Naslov zgodbe O čem govoriva simbolično ponazarja dejstvo, da se je v obzorju te eksistencialne pozicije po smrti subjekta akcije pojavil subjekt pogovarjanja« (Blatnik 2000: 179). To definicijo bi nekoliko dopolnili z naslednjim: subjekt se v Blatnikovih zbirkah razvija v smeri od razmišljajočega preko otopelega subjekta v zbirki *Menjave kož* do subjekta pogovarjanja v zbirki *Zakon želje*.

Literatura

- Ahlberg et al.(ur.), 1989: *The subject in postmodernism*. Ljubljana: Društvo za estetiko.
- Barth, John, 1988: *Ameriška metafikcija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Blatnik, Andrej, 1983: *Šopki za Adama venijo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Blatnik, Andrej, 1989: *Biografije brezimenih*. Ljubljana: Aleph.
- Blatnik, Andrej, 1990: *Menjave kož*. Ljubljana: Emonica.
- Blatnik, Andrej, 1994: *Labirinti iz papirja*. Ljubljana: Literatura.
- Blatnik, Andrej, 1996: *Gledanje čez ramo*. Ljubljana: Aleph.
- Blatnik, Andrej, 2000: *Zakon želje*. Ljubljana: Beletrina.
- Buber, Martin, 1999: *Problem človeka*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
- Burger, Hotimir, 1990: *Subjekt i subjektivnost*. Zagreb: Globus.
- Foucault, Michel, 1991: *Vednost-oblast-dednost*. Ljubljana: Krt.
- Gumbrecht, Ulrich Hans, 1995: Subjektova smrt kot ekstaza subjektivnosti. *Nova revija* 14 XIV/161. 108–110.
- Hribar, Tine, 1981: *Resnica o resnici*. Maribor: Založba Obzorja.
- Klevišar, Metka, 1996: *Čisto vsakdanje stvari*. Ljubljana: Družina.
- Kos, Janko, 1995: *Na poti v postmoderno*. Ljubljana: Literatura.
- Kurz, Robert, 2000: *Svet kot volja in design*. Ljubljana: Krt.
- Moeller, Lukas Michael, 1995: *Resnica se začne v dvoje*. Celje: Mohorjeva družba.
- Nastran Ule, Mirjana, 1993: *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- Nastran Ule, Mirjana, 2000: *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Rupar Korošec, Mojca, 2000: Spol in subjekt. *Problemi* 38/4-5. 121–147.
- Rutar, Dušan, 2001: *Teorija subjekta*. Ljubljana: Samozaložba.
- Schroeder, Winfried, 1995: O neuspehu modernega subjekta. *Nova revija* 14/161. 111–113.
- Schuetze, Jochen, 1995: Premišljevanje o statusu subjekta po moderni. *Nova revija* 14/161. 102–104.
- Snoj, Marko, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Šopenhauer, Arthur, 1981: *Svet kao volja i predstava*. Beograd: Grafos.
- Štuhec, Miran, 2001: Dve idejni strukturi v slovenski krajši pripovedi po letu 1980. *Slavistična revija* 49/1–2. 75–84.
- Tonkli-Komel, Andrina, 1995: Subjektivno kot kriterij znanstvene ustvarjalnosti. *Nova revija* 14/162. 131–135.
- Virk, Tomo, 1991: *Postmoderna in »mlada slovenska proza«*. Maribor: Založba Obzorja.
- Virk, Tomo, 1995: *Ujetniki bolečine*. Ljubljana: Mihelač.
- Virk, Tomo, 1997: *Tekst in kontekst*. Ljubljana: Literatura.
- Virk, Tomo, 2000: *Strah pred naivnostjo*. Ljubljana: Literatura.
- Waldenfels, Bernhard, 1995: Onstran načela subjekta. *Nova revija* 14/162. 149–153.
- Wetter, Helmuth, 1995: Kateri subjekt umira? *Nova revija* 14/162. 136–148.
- Žižek, Slavoj, 2000: Mit med pre- in post- moderno. *Problemi* 38/4–5. 13–37.